

**BOSHLANG'ICH SINFDAN MATN BILAN ISHLASH ORQALI IJODIY
FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH**

Jumayev Xushboq Soatmumin o'g'li

*Termiz davlat pedagogika instituti v.b dotsenti
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

Tel: +998915881870

Gmail: xjumayev96@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim bosqichida matn bilan ishlash orqali o'quvchilarda ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish masalasi yoritiladi. Matn asosida o'quvchilarning mustaqil tahlil qilish, syujet yaratish, alternativ yechimlar topish va yangi g'oyalarni ilgari surish qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi samarali metod va usullar tahlil qilinadi. Pedagogik jarayonda o'qituvchining roli, ta'lim texnologiyalari va o'yinli topshiriqlardan foydalanishning ijodiy tafakkurga ta'siri xolis ko'rib chiqiladi. Shuningdek, amaliy mashg'ulotlar misolida ijodiy fikrlashni rivojlantirishning amaliy mexanizmlari keltirib o'tilgan. Maqola boshlang'ich sinf o'qituvchilari, metodistlar va pedagogik yo'nalishdagi talabalar uchun foydali ilmiy-amaliy manba bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: ijodiy fikrlash, boshlang'ich ta'lim, matn bilan ishlash, tafakkur, pedagogik metodika, interfaol usullar, o'yinli topshiriqlar, mustaqil fikrlash.

Annotation: This article explores the development of creative thinking in primary school students through working with texts at the early stage of education. It analyzes effective methods and techniques aimed at enhancing students' ability to independently analyze reading materials, construct storylines, generate alternative solutions, and express original ideas. Special attention is given to the role of the teacher in the educational process, as well as the use of modern teaching technologies and game-based tasks that stimulate creative thinking. The article also presents practical strategies for fostering creativity through text-based activities. It serves as a useful academic and methodological resource for primary school teachers, methodologists, and students of pedagogical institutions.

Keywords: creative thinking, primary education, working with texts, thinking skills, teaching methodology, interactive techniques, game-based tasks, independent thinking.

Аннотация: В данной статье рассматривается формирование творческого мышления у младших школьников через работу с текстом на начальном этапе

обучения. Проанализированы эффективные методы и приёмы, направленные на развитие способности учащихся самостоятельно анализировать прочитанное, создавать собственные сюжеты, находить альтернативные решения и выдвигать новые идеи. Особое внимание уделено роли учителя в педагогическом процессе, а также использованию современных образовательных технологий и игровых заданий, стимулирующих креативное мышление. На основе практических заданий представлены действенные механизмы развития творческого потенциала младших школьников. Статья может быть полезной для учителей начальных классов, методистов и студентов педагогических вузов.

Ключевые слова: творческое мышление, начальное образование, работа с текстом, мышление, педагогическая методика, интерактивные методы, игровые задания, самостоятельное мышление.

Kirish

Zamonaviy ta'lim jarayonining asosiy talabi — shaxsga yo'naltirilgan, kompetensiyaga asoslangan, faoliyatga yo'naltiruvchi yondashuvlarni qo'llash orqali o'quvchilarda chuqur, mustahkam va hayotga tatbiq etiladigan bilimlarni shakllantirishdir. Bunda ayniqsa, kichik maktab yoshidagi bolalarda ijodiy fikrlashni rivojlantirish ustuvor vazifa bo'lib qolmoqda. Chunki bu bosqichda bolaning tafakkur faoliyati endigina shakllana boshlaydi, dunyoni anglashga bo'lgan qiziqishi kuchayadi, o'rganishga bo'lgan ichki ehtiyoji ortadi.

Ijodiy fikrlash — bu yangi g'oyalarni yaratish, mavjud bilimlarni noodatiy yondashuvlar bilan qayta ishlash, yangi holatlarda innovatsion yechimlar taklif eta olish qobiliyatidir. Bunday fikrlash faqat tabiiy qobiliyat natijasi emas, balki tizimli mashq, o'qituvchi rahbarligida olib borilgan o'quv faoliyati orqali bosqichma-bosqich shakllanadi. Aynan boshlang'ich sinflar bu yo'nalishda poydevor vazifasini bajaradi. Bu bosqichda o'quvchilar bilan matn asosida ishlash, ularni tahlil qilish, ifodalash, o'z nuqtayi nazarini bildirish orqali ijodiy tafakkurni rivojlantirish mumkin bo'ladi.

Matn bilan ishlash — bu o'quvchining o'qish, tushunish, tafakkur qilish, mulohaza yuritish, nutq orqali ifoda qilish, tasavvur qilish va o'z g'oyasini bayon etish kabi ko'plab aqliy va ijodiy faoliyat turlarini uyg'unlashtiradigan didaktik jarayondir. Matnlar yordamida o'quvchi atrofidagi hayotga o'zgacha nigoh bilan qaraydi, o'zi ilgari sezmagani jihatlarini anglaydi, mustaqil xulosa chiqarishga o'rganadi. Shuning uchun ham matn bilan ishlash o'qituvchidan faqat bilim berishni emas, balki o'quvchini fikrlashga, izlanishga, yangilik yaratishga yo'naltirishni talab etadi.

Matn bilan ishlashning ijodiy fikrlashdagi o'rni

Matn bilan ishlash deganda, faqat uni o‘qib tushunish emas, balki matn ustida har tomonlama ishlash, uni tahlil qilish, undan yangi g‘oyalar ishlab chiqish, yangi vaziyatlar yaratish tushuniladi. Bunday faoliyatlar quyidagi jihatlarida ijodiy tafakkurni rivojlantiradi:

- **Analitik fikrlash:** Matn mazmunini tahlil qilish, asosiy g‘oyani ajratish.
- **Tasavvur:** Voqealarga alternativ yakun yaratish.
- **Erkin fikrlash:** Matn asosida savol tuzish, bahsli fikr bildirish.
- **Yaratuvchanlik:** Matnni davom ettirish, yangi personaj kiritish.

Shu orqali o‘quvchi o‘rgangan bilim asosida yangi g‘oyalarni ishlab chiqishga harakat qiladi. Bu — ijodiy fikrlashning asosi hisoblanadi.

Matn bilan ishlashda qo‘llaniladigan samarali usullar

Quyidagi metod va topshiriqlar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida matn orqali ijodiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi:

1. “Matnni davom ettir” usuli

O‘quvchiga yarimta matn beriladi va undan hikoyani davom ettirishi so‘raladi. Bu uning tasavvurini, voqealarni mantiqiy rivojlantirish qobiliyatini oshiradi.

2. “Agar boshqacha bo‘lganida...” savoli

Matndan so‘ng o‘quvchiga quyidagi savollar beriladi:

- Agar qahramon boshqacha qaror qilganida, nima bo‘lardi?
- Agar voqea boshqa joyda bo‘lganida, qanday davom etardi?

Bu savollar o‘quvchini voqeaga boshqa rakursdan qarashga o‘rgatadi.

3. “O‘zgaruvchan yakun” topshirig‘i

O‘quvchiga matn yakuni o‘qilmaydi va o‘zi taxminan qanday tugashi mumkinligini yozishi so‘raladi.

4. “Matndagi personajlar o‘rnida bo‘lsang...” muhokamasi

O‘quvchi matndagi qahramonlar o‘rniga o‘zini qo‘yib ko‘radi va qanday harakat qilgan bo‘lardi — shuni yozadi yoki aytadi.

5. “Matnga rasm chiz” topshirig‘i

Matn asosida o‘quvchi o‘z tasavvuriga tayangan holda rasm chizadi. Bu topshiriq vizual tafakkur bilan ijodiy ifodaning uyg‘unlashuvidir.

Amaliy misol

Matn: “Quyoshli kun” (parcha)

“Tongda quyosh porlab chiqdi. Bolalar hovliga yugurib chiqishdi. Ulardan biri — Jasur to‘p olib chiqdi va o‘yin boshlandi...”

Ijodiy topshiriqlar:

- Hikoyani davom ettiring.

- Agar to‘p yo‘qolib qolganida, nima bo‘lardi?
- Jasurning o‘rnida bo‘lsangiz, qanday o‘yin taklif qilgan bo‘lardingiz?
- Hikoya asosida rasm chizing.

Bu kabi topshiriqlar kichik sinf o‘quvchilari uchun oson, tushunarli va bir vaqtning o‘zida ijodiy fikrlashga yo‘naltirilgan bo‘ladi.

Boshlang‘ich sinfda o‘quvchilarning ijodiy fikrlashini shakllantirishda matn bilan ishlash muhim o‘rin tutadi. Bu jarayonda qo‘llaniladigan usullar o‘quvchilarni o‘qilgan matnga nisbatan chuqur tahlil qilish, uni turli yo‘llar bilan qayta ishlash va mustaqil ravishda yangi g‘oyalarni ilgari surishga yo‘naltiradi.

Samarali usullardan biri bu — o‘quvchiga yarimta yoki ochiq matn berib, uni mustaqil tarzda davom ettirishni so‘rashdir. Bunday yondashuv bolalarda voqealar rivojini tasavvur qilish, yangi syujet chizig‘i yaratish va mantiqiy tafakkur asosida fikrlash ko‘nikmasini shakllantiradi. Shuningdek, matnni tahlil qilish orqali asosiy g‘oyani ajratib olish, voqealar ketma-ketligini aniqlash, sabab-oqibat bog‘liqligini tushunish ham ijodiy fikr yuritishga xizmat qiladi. O‘quvchilarning tanqidiy va ijodiy yondashuvini rivojlantirishda “Agar boshqacha bo‘lganida nima bo‘lardi?” tarzidagi savollar katta ahamiyatga ega bo‘lib, ular orqali bola voqealarga alternativ yondashadi, mavjud holatlarni yangilashga harakat qiladi. Matndagi qahramonlar faoliyatini baholash, ularning o‘rniga o‘zini qo‘yib ko‘rish, vaziyatdan turlicha chiqish yo‘llarini izlash ham bolaning tafakkurini faollashtiradi. Bundan tashqari, matn asosida savollar tuzish, matnga nom qo‘yish, hikoya asosida rasm chizish, sahna ko‘rinishini tashkil qilish kabi usullar orqali o‘quvchining tasavvuri, emotsional dunyosi va estetik qarashlari rivojlanadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ko‘pincha taqlid asosida, o‘rgatilgan andozaga ko‘ra fikr yuritadilar. Ularni erkin, mustaqil va ijodiy fikrlashga o‘rgatish uchun o‘quv jarayonini matn asosida interaktiv, tahliliy va muammoli yondashuv asosida tashkil etish muhimdir. Matnlar orqali bolalar dunyoni tahlil qiladi, boshqa odamlar, hodisalar va vaziyatlarga emotsional va aqliy jihatdan munosabat bildira boshlaydi. Bu jarayon ularning ijtimoiy-madaniy ongini shakllantirish, nutqini rivojlantirish, tasavvur va xotira hajmini kengaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Matn bilan ishlashda quyidagi strategiyalar ijodiy fikrlashni rivojlantirishda samarali hisoblanadi:

◆ **Muqobil yakunlar yaratish:** O‘quvchiga matnni o‘qib chiqqandan so‘ng, “Agar qahramon boshqa qaror qabul qilganida nima bo‘lardi?”, “Hikoyani sen qanday yakunlagan bo‘larding?” kabi savollar beriladi. Bu topshiriq bolani voqealarga o‘z nuqtayi nazaridan yondashishga, sabab-oqibat munosabatlarini tushunishga o‘rgatadi.

◆ **Yangi qahramonlar qo‘shish:** Matndagi voqealar kontekstiga mos ravishda o‘quvchi o‘zining qahramonini qo‘shadi va u orqali hikoyani davom ettiradi. Bu usul o‘quvchining tasavvurini kengaytiradi va badiiy tafakkurni shakllantiradi.

◆ **Matndan ilhomlanib ijodiy ish yozish:** Hikoyadan ilhomlanib o‘quvchi she‘r, ertak yoki kichik hikoya yozadi. Bu topshiriq bolani fikrni tuzishga, uni to‘g‘ri mantiqiy ketma-ketlikda bayon etishga, o‘ziga xos uslubda yozishga o‘rgatadi.

◆ **Qahramonlar fikri bilan ish olib borish:** Masalan, “Seningcha, qahramon nima deb o‘ylagan?”, “Sen uning o‘rnida bo‘lsang nima qilarding?” kabi savollar orqali bolada empatiya va refleksiya (o‘zini tahlil qilish) ko‘nikmalari rivojlanadi.

◆ **Matnni dramatisatsiya qilish:** O‘quvchilar matn asosida rollarga bo‘linib sahnalashtiradi. Bu nafaqat nutq, balki his-tuyg‘u va obrazli fikrlash, ijodiy ifodaning shakllanishiga xizmat qiladi.

Yuqoridagi metodlar o‘quvchilarning matnga nisbatan passiv yondashuvini sindirib, ularni o‘z fikrini yaratishga, o‘ylashga, savol berishga va yangicha qarashga undaydi. O‘qituvchining vazifasi — bu jarayonda rahbarlik qilish, o‘quvchining har bir ijodiy harakatini qadrlash, unga erkin fikr bildirish imkonini yaratishdir. Ayniqsa, matn bilan ishlash jarayonida "to‘g‘ri-javob" yondashuvidan voz kechib, turli fikrlarni muhokama qilish, ochiq tugallanuvchi savollar berish muhim ahamiyatga ega.

Matn bilan ishlash orqali o‘quvchilarda quyidagi ijodiy kompetensiyalar shakllanadi:

- Tahlil qilish va umumlashtirish qobiliyati;
- Obrazli fikrlash;
- Tanqidiy yondashuv;
- Muqobil yechimlar taklif qilish;
- Og‘zaki va yozma erkin ifoda qilish ko‘nikmasi;
- Matnga asoslanib o‘z fikrini isbotlay olish layoqati.

Bu ko‘nikmalar o‘quvchilarning nafaqat adabiy nutqini rivojlantiradi, balki ularni barcha fanlarda mustaqil ishlay oladigan, tafakkurga asoslangan bilim oluvchi shaxs sifatida shakllantiradi.

Ayniqsa, bolalarga matndan kelib chiqib yangi personaj yaratish va u orqali voqeani yangicha yo‘nalishda davom ettirish topshiriqlari juda foydali bo‘lib, bu o‘quvchini nafaqat ijodiylikka, balki mantiqiy fikrlash va sababiy bog‘lanishlarni to‘g‘ri tushunishga o‘rgatadi. Umuman olganda, matn bilan ishlashda samarali usullar — bu o‘quvchini fikr yuritishga, mustaqil qaror qabul qilishga, matn mazmuni bilan hayotiy tajribasini bog‘lashga, o‘z ijodiy salohiyatini ochishga undovchi vositalardir.

O‘qituvchi bu usullardan dars mazmuniga mos tarzda foydalansa, o‘quvchilarning ijodiy tafakkuri tobora shakllanib boradi.

Xulosa

Boshlang‘ich ta‘lim bosqichida o‘quvchilarning ijodiy tafakkurini shakllantirish, eng avvalo, ularning fikrlash faolligini qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirish orqali amalga oshadi. Matn bilan ishlash — bunday imkoniyatlarni keng taqdim etuvchi, qiziqarli va samarali metodlardan biridir. Bu jarayonda o‘quvchining tahlil qilish, tasavvur qilish, yangi g‘oya yaratish va o‘z fikrini mustaqil ifoda etish ko‘nikmalari shakllanadi. O‘qituvchi esa bu jarayonda yo‘lko‘rsatuvchi, rag‘batlantiruvchi va qo‘llab-quvvatlovchi sifatida harakat qilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jumayev, X. (2023, May). KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O‘QUVCHILAR IJODIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. In International Scientific and Practical Conference on Algorithms and Current Problems of Programming.

2. Khushbok JUMAYEV. (2023). REGULATIONS OF MEMORY DEVELOPMENT IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS. World Bulletin of Social Sciences, 27, 116-119.

3. Khushbok Jumayev. (2023). METHODS AND PRINCIPLES OF MEMORY DEVELOPMENT OF STUDENTS OF JUNIOR SCHOOL AGE. Open Access Repository, 9(10), 199–203.

4. Khushbok Jumayev. (2023). PREPARATION FOR MOTHER TONGUE EDUCATION IN THE DEVELOPMENT OF MEMORY OF CHILDREN OF PRIMARY SCHOOL AGE. E Conference Zone, 1–7.

5. Khushbok Jumayev, Shaxs xotirasini rivojlantirishning nazariy jihatlarini //“O‘zbekiston Milliy universiteti xabarlarini” ilmiy jurnali Toshkent, 2023 №1/11/1., B.129-130.

6. Khushbok Jumayev, O‘quv jarayonida kichik maktab o‘quvchilarining mnemik qobiliyatlarining operatsion mexanizmlarini ishlab chiqish. // “Namangan davlat universiteti” ilmiy axborotnomasi 2023. №9., B.506-510.